

998. - С.152-153; 3. Вішка О. Прокопович В'ячеслав Костянтинович //Українська журналістика в іменах. - Зип.5. - Львів, 1998. - С.260-262; 4. Прокопович В'ячеслав Костянтинович //Лікарчук Л.І. Міністри освіти "•"країни: [Монографія]. У двох томах. - Т.1. - К., 2002. - С.48-51; 5. Р.М. Прокопович В'ячеслав. Енциклопедія українознавства: Словникова частина /За ред. В.Кубійовича. - Львів, 1996. - Т.6: Перевил, в -• -ф. - С.2352; Верстюк В., Осташко Т. Зазначена праця. - С. 152; Вішка О. Зазначена праця. - С.260; Лікарчук Л.І. Зазначена праця. - С.48; 6. Прокопович В'ячеслав Костянтинович //Уряди України у XX ст.: Науково-документальне видання /Відп.ред. В.М.Литвин. - К., 2001. - С.181; Верстюк В., Осташко Т. Значена праця. - С. 152; 7. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали у двох томах. - Т.2. - К., 1997. - С.229; 8. Див.: Лікарчук Л.І. Зазначена праця. - С.48; 9. Див.: Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. - Т.2. - С.227-228; 10. Див. Там само. - С.233, 325; 11. Там само. - С.241; 12. Там само. - С.257; 13. державний архів міста Києва (ДАМК). - Ф.Р.936. - Оп.1. - Спр.8. - Арк.4-4зв.; 14. Там само. - Арк.б-бзв; 15. **Нив.**: Відродження: Щоденна безпартійна демократична газета. - Київ. - 1918. - 7 квітня (25 березня). - Ч. 10. - С.2; Поділля: Щоденна українська демократична газета. - Кам'янець-Подільський. - 1918. - 2 квітня (20 "срезня). - 4.17. - С.2; 16. Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923: Документальне наукове видання у 2-х т. - 1. - К., 2002. - с.278. 17. Поділля. - 1918. - 9 квітня (27 березня). - 4.23. - С.3; 18. ДАМК. - Ф.Р.936. - Ом. 1. - Г-р.8. - Арк.20.21; 19. Див.: Университетские известия. - 1917. -№ 11-12. -С.1-7; 20. Центральний державний згхв вищих органів влади і управління (далі - ЦДАВО) України. - Ф.2201. - Оп.1. - Спр.327. - Арк.24зв; 21. Там само. - Спр.336. - Арк. Изв; 22. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. - Т.2. - С.3 13; 23. ЦДАВО України. - Ф.2201. - Оп. 1. - Спр.50. - Арк.5; 24.Уряди України у XX ст. - С. 182; 25. Там само. - С. 182-83; 26. ЦДАВО України. - Ф.2582. - Оп.2. - Спр.38. - Арк.19-19зв.; 27. Там само. - Оп.2. - Спр.21. - 1.гк.89зв.; 28. Верстюк В., Осташко Т. Зазначена праця. - С. 152-153; Уряди України у XX ст. - С. 183-184.

С.О.Рудько

ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ МИКОЛИ ВАСИЛЕНКА

Особистість Миколи Василенка, визначтого історика та громадського діяча, дсгиВнОго учасника Української революції 1917-1920 рр., ще не знайшла широкого насвітлення в історичній літературі. Особливо це стосується дослідження процесу становлення його політичних поглядів. У статті автор на основі архівних матеріалів висвітлив формування суспільно-політичного світогляду Миколи Прокоповича. яке відбувалося у кін. XIX ст.

У сучасній українській історіографії не існує праць, присвячених проблемі :тановлення суспільно-політичних поглядів Миколи Василенка у кінці XIX ст. Лише едізодичні згадки про цей період життя вченого можна знайти в працях, присвячених відомим науковцям, таким як А.Лазаревський, В.Антонович, В.Іконніков, Д.Петрушевський.

Джерелами для написання статті послужили архівні фонди Інституту}' рукопису НБУ НАНУ, Центрального державного ахіву-музею літератури і мистецтва України; Центрального державного архіву вищих органів влади України у м. Києві, а також :опубліковані спогади самого М.Василенка, його брата, племінниці та дружини Миколи Прокоповича. відомої дослідниці Н.Д.Полонської-Василенко.

М.Василенко народився 3 лютого 1866 р. у с. Есмань Глухівського повіту Чернігівської губернії. Сім'я Василенків жила в патріархальних умовах, які нагадували юття старосвітських поміщиків¹. Середню освіту Микола здобув спочатку в Глухівській трогімназії, а потім Полтавській гімназії (VII і VIII класи). Навчаючись у Полтаві, Василенко нрнішує присвятити себе медицині. Його вибір був нав'язаний тим, що, навчаючись у 8 класі лмназії, він давав приватні уроки синові відомого у Полтаві лікаря Е.Майєра. Останній був вихованцем медичного факультету Дерптського університету. Пообіцявши Миколі рекомендаційні листи до відомого професора Людвіга Штіде, він остаточно визначив наміри -нака . Рекомендація допомогла - Миколу Василенка добре прийняв професор Л.Штіде - відомий у Європі фахівець з анатомії.

Дерптський університет був схожий на середньовічні німецькі університети, :скільки мав широку автономію. Реформи другої половини XIX ст., за якими в університетах -осійської імперії запроваджувались жорсткі статuti, не торкнулись його. Студенти

університету жили своєрідним життям, мали свої корпорації, сувору товариську дисципліну традиції, які йшли з середніх віків. Студентів російського та українського походження було небагато, й вони об'єднувались в окреме „товариство”. М.Василенко деякий час був секретарем, а пізніше головою цього товариства¹.

Поступово у М.Василенка зростає інтерес до медицини і він переходить на історичний факультет. Його науковим керівником став професор О.Брікнер. Оцінюючи його М.Василенко пише: „Він був глибоким і оригінальним істориком”⁴. Під його керівництво Микола написав першу свою працю, яка була присвячена земським соборам. Проте вона не була опублікована через від'їзд професора за кордон. Навчаючись на історичному факультеті, М.Василенко в той же час відвідував лекції і практичні заняття з історії російського права І.Енгельмана³.

Студентам в Дерпті була доступна заборонена в Росії література. Вони мали змогу вільно виписувати видання соціалістичного змісту, навіть після переїзду до Києва у 1890 р М.Василенко мав невелику бібліотеку подібних творів⁶. Загалом же хоча серед близьких товаришів М.Василенка і були „народовольці”⁷ він, як і більшість студентів того періоду Дерптського університету, вів себе у політичному відношенні помірковано.

Наприкінці 1880-х рр. уряд посилює русифікацію університету. Ставленні М.Василенка до русифікаторської політики царя Олександра III стало відоме кураторові: шкільної округи, професору Капустіну, який не дав згоди залишити його стипендіатом ДІІ підготовки до вченого звання⁸. Василенко вирішив продовжити навчання у Києві. Він має рекомендаційного листа від професора О.Брікнера до професора О.Іконнікова, а завітавши дорогою до Києва на два тижні до Полтави до свого знайомого П.Васькова, отримав від нього рекомендаційного листа до О.Лазаревського⁹.

В Києві Микола Василенко отримав те, чого в науковому відношенні не міг мати * Дерпті: вперше міг безпосередньо зануритись в джерела історії. З задоволенням він стає вивчати джерела соціальної і економічної історії України. Крім того, тут М.Василенко отримав у керівники добрих знавців саме соціально-економічної історії - О.Лазаревського, В.Антоновича, І.Лужицького.

Під впливом О.Лазаревського М.Василенко зосередив свою увагу на матеріалі історії форм землеволодіння Лівобережної України. Поступово з цього матеріалу виокремлювалась тема для його дисертації: „Землеволодіння Лівобережної України XVII-XVIII ст.”¹⁰.

У Києві М.Василенко відвідував лекції та семінари М.Владимирського-Буданова, В.Антоновича, В.Іконнікова, І.Лужицького, вивчав джерела історії України, працював у архівах, готувався до магістерських іспитів. В той же час захоплювався громадським : політичним життям¹¹.

У 1892 р. Микола Прокопович одночасно з М.Грушевським почав магістерський іспит в університеті Св. Володимира в Києві. Іспити М.Василенко довів майже до кінця, але через перевтому не зміг здати останній іспит з історії Середньовіччя у професора Ф.Фортинського. через це іспит було відкладено¹².

А.Лазаревський посідав виключне становище в наукових колах Києва, був фактичним редактором „Київської старовини”, і його оселя була значним осередком київського життя. Тут М.Василенко познайомився з видатними науковими і громадськими діячами - О.Левицьким, П.Житецьким, В.Науменком, Е.Ківлицьким, В.Мякотіним. Усі вони були головними співробітниками та членами редакції „Київської старовини”. Микола Прокопович був одразу втягнутий в інтереси цього видання, став його співробітником і залишався ним до ліквідації журналу. „Київську старовину” видавало товариство „Стара громада”, яке об'єднувало старших українських громадських та наукових діячів. М.Василенко незабаром став її членом¹³.

Сам О.Лазаревський до „Старої громади” не належав. Він взагалі не належав до жодної з громадських організацій, крім наукових. М.Василенко завжди глибоко поважав його, і в своїй подальшій науковій роботі прислухався до вченого. Микола Прокопович

завжди вважав себе учнем О.Лазаревського. В статті, присвяченій його пам'яті, він так визначив своє ставлення до нього: „Я приїхав до Києва зовсім мало знайомий, з історією України, але завдяки знайомству з О.Лазаревським, його бібліотеці і зібранню рукописів, я став на ґрунт вивчення української історії. Оскільки я вважаю по університету своїм вчителем професора О.Брікнера, і йому зобов'язаний своїм знанням російської історії і методів вивчення її і дослідження, то О.Лазаревського я вважаю своїм другим вчителем, паш зосередив мої інтереси на українській історії”¹⁴.

В гуртку О.Лазаревського Микола Прокопович зав'язав тісні дружні відносини, які не слабували протягом багатьох років. Найбільше враження на нього справили П.Житецький і О.Левицький, перший - своїм великим розумом, сміливими думками і незвичайними аналогіями, другий - цікавими розповідями¹⁵.

„Стара громада” обмежувала свої завдання виключно культурно-просвітніми цілями. Зона, як уже зазначалось, видавала „Київську старовину”, охороняла і підтримувала могилу „Шевченка”, збирала матеріали для видання українсько-російського словника. Громада задавала твори Т.Шевченка і на отримані кошти підтримувала освіту родичів поета. Велика кількість завдань робила зібрання товариства живим і цікавим, а М.Василенко став одним з його активних членів.

Незадовго до приїзду М.Василенка до Києва журнал „Київська старовина” пережив кілька змін: у 1888 р. помер перший редактор-видавець журналу Ф.Лебедінцев, і видання журналу взяв на себе О.Лашкевич, який був близьким до „Київської старовини”. Журнал трохи „оживився”, були запрошені нові співробітники. Проте так було недовго, і в 1889 р. після смерті О.Лашкевича журнал опинився знову в критичному становищі. Тоді його видання взяла на себе „Стара громада”, яка виділила як юридичного видавця свого члена У Гамалію, а редактором було обрано В.Науменка¹⁶. Після приїзду до Києва саме в „Київській старовині” М.Василенко почав друкувати свої перші рецензії і замітки. Першою пула його рецензія на „Харківський збірник” - дітературно-науковий додаток до Харківського календаря на 1890 р., яка була надрукована в XII кн. „Київської старовини”. Тому 1890 р., по суті, можна назвати датою початку наукової діяльності М.Василенка.

В статті, присвяченій В.Науменку як редактору „Київської старовини”. Микола Токопович так охарактеризував редакційний гурток при журналі: „Більшість співробітників не отримують гонорар, а на участь в журналі дивляться як на суспільну справу. З цього боку важко уявити собі другу ідейну справу, яку б безкорисно, з таким зав'язанням і наполегливістю виконували так довго... Редакція „Київської старини” являє собою ніби одну сім'ю. Час від часу співробітники збирались на редакційні зібрання. Зібрання закінчувались зазвичай вечерею і носили сімейний характер”¹⁷. З цієї характеристики редакційних зібрань „Київської старовини”, зробленої М.Василенком, видно, який великий вплив мали вони самі на молоду і чужу в новому місті людину, як допомогли вони йому налагодити товариські зв'язки і прикипіти душею до київського життя і його інтересів.

Для співробітників журналу відомий збирач українських старожитностей і меценат З Тарновський два рази на місяць по суботах організовував зібрання, ініціатором яких був .Лазаревський. Це не були редакційні зібрання, це були збори співробітників „Київської старовини” у більш широкому складі, ніж в самій редакції. Відбувались розмови на різні теми, які не стосувались журналу, хоча його інтереси завжди були на першому місці. Нітились новинами, інколи сперечались. Тут же виникали літературні плани. Брат З Тарновського, відомий київський цензор В.Юзефович, жартома називав ці зібрання „Мазепині суботи”, але політичного в них нічого не було. Один тільки раз вирішено було на ньому попросити в генерал-губернатора дозвіл панахиди по Т.Шевченку в Софіївському соборі¹⁸. За рахунок В.Тарновського журнал „Київська старовина” мав змогу вмещувати різні -алюнки, гравюри та фотографії¹⁹.

Із менш частих зібрань членів „Київської старовини” Микола Прокопович згадував у своїх спогадах, у зв'язку зі смертю польського історика А.Яблоновського, традиційні щорічні обіди у Н.Молчановського. Ці обіди почались із 1895 р. і припинились зі смертю

Н.Молчановського у 1913 р.²⁰

Іншим центром тодішнього інтелектуального і наукового життя Києва був гурте який збирався навколо професора І.Луцицького. Талановитий дослідник І.Луцицький в ц час знаходився в zenіті своєї професорської діяльності. Спеціаліст з історії Західної Європи він не обмежувався тільки нею, а працював також і в галузі історії України, був близький редакції „Київської старовини“.

Будинок І.Луцицького в Липках, на вулиці Левашівській, став певною мірою інтелектуальним центром, який збирав не тільки киян, але і приїжджих до Києва представників науки і літератури. Серед цього гуртка виділялись на початку 1890-х ро Д.Петрушевський, С.Тарле, близькими були до нього молоді історики, уже виклада О.Левицький, Е.Ківлицький, Н.Молчановський, В.Мякотін²¹.

Об'єднані спільними культурними, науковими, суспільними інтересами молоді історики утворили гурток з І.Луцицьким на чолі, який отримав назву „бродники“, 5 полюбляли здійснювати екскурсії по околицях міста, а також проводити зібрання у різних місцях²². Цікаво, що учасники цього гуртка по-різному розуміли його завдання і характер. Микола Прокопович в листі до В.Мякотіна 24 червня 1897 р. згадував „бродників“ такі: словами: „Ми задовольняли свої суспільні прагнення хоча б у вигляді тих широких мрій яких багато у нашу романтичну пору, коли ми гуртком бродників думали перевернути ув світ“²³. Ясно, що для М.Василенка, В.Мякотіна та ін. в гуртку „бродників“ виражалось втілення суспільних прагнень, з гуртком були пов'язані якісь наївні мрії „перевернути ув світ“. Для інших членів гуртка це суспільне прагнення не мало значення. Так, наприклад інший „бродник“ Д.Петрушевський зовсім по-іншому характеризував гурток: „...молоді історики часто збирались у І.Луцицького, і скоро утворили щось схоже до бродячого клубу“ збираючись один в одного і весело проводячи час без будь-яких політичних намірів. Іноді складали смішні вірші, наприклад на М.Владимирського-Буданова з приводу його теорії про колонізацію правого берега Дніпра“²⁴.

Розквіт „бродників“ припав на 1894 р. Поступово „бродники“ стали роз'їжджати по Росії. У 1891 р. поїхав до Москви В.Мякотін. По суті гурток став розпадатись з від'їздом І.Луцицького за кордон в 1894 р. Василенко в листі до В.Мякотіна 1 травня 1894 р. висловив дуже цікаві думки з цього приводу: „З від'їздом І.Луцицького за кордон ми, бродники збираємось якось мало. Можливо чого я дуже боюсь, і мало дійсно свідомого ідейного зв'язку, а вже дуже багато індивідуалізму, бажання заховатися в свій куток, і сидіти там...“²⁵,

В цьому уривку з листа М.Василенка видно основні розбіжності в розумінні змісту „бродницького“ союзу. Для частини членів, як Д.Петрушевського, „бродники“ були товариством, бродячим клубом, де можна було, не думаючи ні про які суспільні чи політичні справи, відпочити і розвіятись, для М.Василенка і В.Мякотіна „бродники“ повинні були стати основою для створення організації з чіткою дисципліною і солідарністю, організації яка могла б в силу своєї згуртованості і внутрішньої дисципліни впливати на суспільне життя. Проте цього не сталося і „бродники“ розпались.

Із занепадом „бродників“ значення об'єднуючого центру поступово перейшло до М.Василенка. Його брат Костянтин, який у 1895 р. вступив до університету і оселився в Миколи Прокоповича, так описує його тогочасне життя: „Коли я приїхав до Києва, кампак „бродників“ вже розпалася... Більша частина членів, що залишились у Києві, брали участь у місцевому громадському житті: вони входили головним чином в ті різного роду „ініціативні групи“, які мали на меті впливати на громадськість і сприяти розвитку ... і утворювали такі осередки, які притягували б до себе поступові елементи київського суспільства... Складання усякого роду проектів здебільшого відбувалося на квартирі мого брата. В дні таких засідань наша напівпорожня їдальня наповнялася різними людьми..., такі міг стояти в курсі усіх громадських заходів... На цих зібраннях я познайомився з рядом громадських діячів Києва професором І.Луцицьким, Е.Синицьким, В.Александровським, Н.Молчановським та ін.“²⁶.

В гуртку І.Луцицького одразу після приїзду до Києва М.Василенко зустрів особ{.

якій судилося було відіграти видатну роль в його житті. Це була молода, на два роки старша за нього, невістка Лучицьких, вдова брата М.Лучицької Марія Требінська. В Києві вона зрала участь в усіх тих починаннях, якими жила ліберально-демократична інтелігенція міста. ама була активним членом Товариства грамотності, в свій час була видавцем „Киевских откликов". Вона не була пов'язана офіційно ні з якими групами, створила навколо себе діроке коло друзів, в яке увійшла значна частина „бродників" І.Лучицького, особливо близькі до неї були О.Левицький, Н.Молчановський, В.Мякотін і особливо М.Василенко²⁷. Ось що про неї пише дочка К.Василенка Ніна: „Жива, розумна і добре освічена Марія Миколаївна звернула на себе увагу Миколи Прокоповича і між ними виникла багаторічна глибока і тісна дружба. Ні для кого не було секретом, що фактично вони були чоловіком і пружиною, хоча офіційно відносин не оформляли"²⁸.

Більшість членів гуртка І.Лучицького йшли одним шляхом в подальшому житті і діяльності: ми зустрічаємо їх на чолі тих культурно-освітніх осередків, які створила київська громадськість - Товариства грамотності, Товариства сприяння народній освіті, „Літературно-вртистичного товариства", багато з них виявилось дієвими співробітниками газет ліберального напрямку таких як „Киевские отклики", „Киевская мысль".

Таким чином, в перші ж роки перебування в Києві М.Василенко налагодив дружні зв'язки, які незмінно підтримував до кінця життя.

В листі до Д.Петрушевського 25 квітня 1912 р. Микола Прокопович так висловив -воє ставлення до їх дружби: „Для мене також ваш приїзд і час проведений з вами разом був виключно хорошим часом. Очевидно те, що закладене в молоді роки для дружби, буває найміцнішим"².

Між цими двома групами - „Старою громадою" та „Київська старовиною" і гуртком І.Лучицького став М.Василенко, здобуваючи близьких друзів і там і тут (потрібно визначити, що деякі - такі як О.Левицький, Е.Ківлицький - належачи до обох груп). Але все а між ними можна побачити розбіжності: перша група зосередила увагу переважно на іультурно-національних питаннях, присвячуючи себе вивченню минулого і теперішнього . країни, і ставлячи за мету підняття національної самосвідомості, національної культури; прута група не обмежувалася рамками українського національного руху і більше тяжіла до -нальноросійського ліберально-демократичного руху.

Проте громадська діяльність М.Василенка пішла значно далі мирного просвітництва, . він з перших років перебування у Києві став політичною постаттю у таборі опозиції уряду. " дразу ж після приїзду до Києва Микола Прокопович увійшов до добре законспірованої :пганізації, яка називалась гурток лікаря Фокіна. Вона утворилась в Києві у 1884 р., після студентських заворушень в зв'язку з річницею університету, за ініціативи студента медика, а пзніше лікаря, асистента відомого в Києві професора Стуковенкова. Ця організація була продовженням „Народної волі", але її програма піддавалась радикальному перегляду. Гпавлячи в майбутньому за мету організацію всеросійської революційної партії, Фокінці Івели в своїй організації сувору дисципліну і конспірацію. Керівництво організації було наділене майже диктаторською владою і поповнювалось шляхом кооптації. Другою сходинкою були периферійні гуртки, залучені до політичної революційної програми наемного товариства. Третьою сходинкою були гуртки для широкої гуманітарної самоосвіти, пе проводились систематичні заняття, реферати і дискусії. Конспірація була досить суворою, давть посвячені не знали справжніх імен і прізвищ інших членів товариства. Засідання і ип-станови таємного товариства не протоколювали, ніяких записів не дозволялось. Зібрання і "откові заняття вдома були заборонені. Організація проводила суворий відбір іретендентів" .

Ходили також чутки, що використовуючи силу свого впливу і авторитету, Фокін впливав навіть на особисте життя окремих членів організації, що у нього у цьому сенсі :нувала своя теорія „революційного підбору". Так, наприклад, вказували на одруження :дного з членів гуртка, пізніше відомого російського економіста, яке сталося ніби за вибору і : дозволу Фокіна¹.

Важко уявити, яке місце зайняв М.Василенко у фокінській організації, в усякою випадку не нижче другої сходинки. Він не любив згадувати про неї. можливо, що тут була звичка до конспірації. Потрапив він до цієї організації, найімовірніше завдячуючи брат Євгену і Леонтію Синицьким. Євген Синицький належав до найближчих товаришів Микола Прокоповича ще у Дерптському університеті³².

Організація Фокіна була розгромлена поліцією 1892 р., однак частині її членів зокрема й М.Василенку, пощастило уникнути арешту³³. Повному розпаду організації частково сприяли "чистки", яким піддавались її члени. З їх допомогою організації звільнялась від ненадійних елементів, але разом з тим і перетворювала цих "ненадійних" обржених організацією людей на її ворогів. Ще однією причиною, як вважає М.Василенко: була внутрішня причина - зростання критичного настрою серед членів організації, я розчарування і падіння авторитету головного керівника. В середині 1890-х років сам докт Фокін переїхав до Москви і київський гурток розпався"³⁴.

У 1895 р. в Києві було засновано товариство під назвою "Київське літературне артистичне товариство", яке повинно було об'єднати представників різних видів мистецтв! В його статуті значилось, що вона має право організувати публічні лекції, читань художньо-драматичні вечори^ концерти, художні виставки, видавати збірники і окремі творц організувати в своєму приміщенні дозволені урядом ігри - шахи, доміно, більярд.

Незабаром серед членів товариства почався розкол - з'явилася опозиція поміркованому, консервативному керівництву, до неї належали М.Василенко, В.Водовозов М.Бердяев. Вони хотіли "підірвати товариство" зсередини і взяти до своїх рук керівництво ним. Це була група українського напрямку³⁵.

Отже, вже з перших років перебування в Києві Микола Василенко бере активну участь у громадсько-політичному житті міста. Саме на цей період припадає формування світоглядних позицій вченого, на яких він залишався до революції 1917-1920 рр М.Василенко, будучи прихильником підняття національної самосвідомості та культури українців, не обмежується рамками українською національного руху, а й симпатизує організаціям, що схилилися до загальноросійського ліберал-демократизму.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління у м. Києві (далі - ЦДАВОВУ).- Ф.380б-Огі.2 - Спр.4,- Арк.1; 2. Микола Прокопович Василенко / В.В.Вороненко і ін., - К., 1991,- С.27; 3. ЦДАВОВУ.- Ф.380б,- 0.2.- С.4.- Арк.2; 4. Інститут Рукописів Національної бібліотеки України ім. М.Вернадського (дап-ї ІР НБУВ).- Ф.40- ОпТ - Спр.1252.- Арк.20; 5. ІР НБУВ,- Ф.40- Оп.1,- Спр.1241,- Арк.1; 6. Микола Прокопович Василенко / В.В.Вороненко і ін. - К., 1991.- С.33; 7. ЦДАВОВУ - Ф.380б,- Оп.2 - Спр.4 - Арк.1
8. Там само.- Арк.3; 9. Там само.- Арк.3; 10. Полонська-Василенко Н.Д. Микола Прокопович Василенко-¹ життя та наукова діяльність // Український історик - 1966 - №3.- С.41; 11. ЦДАВОВУ,- Ф.380б.- Оп.2- Спр.4- Арк.4; 12. Василенко М.П. Історія мого приват-доцента // Український Історик - 1966 - 4.4-3 (Г-12).- С.57; 13. Центральний державний архів музей літератури і мистецтва України (далі - ЦДАМЛ).- Ф.542- Оп.1- Спр.35- Арк.10-11; 14. ЦДАМЛ.- Ф.542.- Оп.1- Спр.44- Арк.20; 15. Там само.- Арк.21; 16. Там само.- Арк.25; 17. Там само,- Арк.29-30; 18. Там само,- Арк.31; 19. Микола Прокопович Василенко В.В.Вороненко і ін. - К., 1991- С.44; 20. ЦДАМЛ.- Ф.542,- О.1.- С.44,- Арк.36; 21. Там само,- Арк.43-44; 23. Микола Прокопович Василенко / В.В.Вороненко і ін. - К., 1991.- С.69; 23. Полонська-Василенко Н.Д. Микола Прокопович Василенко - життя та наукова діяльність // Український історик,- 1966.- №3.- С.69-70; 2 ЦДАМЛ.- Ф.542 - Оп.1- Спр.44- Арк.47; 25. Там само- Арк.48; 26. Василенко К.П. Статті. Спогал Листування: В 2 Ч., - К., 2002,- Ч.1.- С.181; 27. ЦДАМЛ- Ф.542,- Оп.1,- Спр.44,- Арк.70; 28. Василенко К.П Статті. Спогади. Листування: В 2 Ч., - К., 2002,- Ч.І.- С.187; 29. ЦДАМЛ,- Ф.542,- Оп.1,- Спр.44,- Арк.66: А Там само - Арк.81-82; 31. Василенко К.П. Статті. Спогади. Листування: В 2 Ч., - К - Ч.І.- С.183; 32. ЦДАМЛ.- Ф.542 - Оп.1- Спр.44,- Арк.82; 33. Микола Прокопович Василенко і В.В.Вороненко і ін.- К.- С.77; 34 ЦДАМЛ,- Ф.542,- Оп.1,- Спр.44,- Арк.84-85; 35. Там само,- Арк.225-226.